

**UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA”
SIBIU
FACULTATEA DE LITERE ȘI ARTE**

**ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEATRU ȘI ARTELE
SPECTACOLULUI**

**PERSONAJUL NEGATIV ȘI STRUCTURILE ETICE ÎN
CONTEXTUL MANIPULĂRII ȘI SEDUCȚIEI**

**Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. Marian-Gabriel Râlea**

**Student doctorand:
Rareș-Florin Stoica**

PERSONAJUL NEGATIV ȘI STRUCTURILE ETICE ÎN CONTEXTUL MANIPULĂRII ȘI SEDUCȚIEI

REZUMAT

Cercetarea de față pune în discuție o metodă de lucru pentru uzul celor ce studiază arta actorului sau își desfășoară activitatea în cadrul unei trupe performative, o metodă adaptată la noile tipuri de comunicare care au fost deschise de contextele create de internet și rețelele sociale.

Pentru a pune în evidență mutațiile care au avut loc la nivel paradigmatic în spectacularul actual, ca mijloc preponderent de comunicare, am făcut o analiză a fenomenologiei seducției, în contexte de actualitate, conotând seducția ca fiind principalul instrument de schimb dintre actor și spectator.

Relațiile cercetate au fost între actor-seducător și spectator-cel sedus, dintre actor și personaj, precum și relațiile dintre actori în timpul unei înscenări sau a unui performing.

Am pus într-o relație directă conștiința de sine a actorului îngemănată pentru asimilare și redare cu conștiința de sine a personajului, urmărind zonele de aderențe și zonele comune sau cele de diferență, urmărite pe traseul unui studiu antropologic, mistic-spiritual și societal.

Pentru a contura un tablou al tipurilor de conștiințe de sine am urmat atât un parcurs istoriografic, cât și unul filosofic, antropologic și sociologic. Am urmărit dialectica dintre aparență, esență și funcțiune în câteva antropogonii și cosmogonii, cu

accentul pus asupra antropogoniei și cosmogoniei iudaice, ca factor de specificitate a spațiului autohton, definit de creștinism.

Studiul antropologic a fost unul comparatist, iar în cadrul cercetării aparențelor am analizat mimesisul și exemplaritatea unor personaje antice, precum și câteva personaje și contexte ale pieselor shakespeariene, care au deschis căile spre un studiu al sacrului, în contextul actului profan, dar încărcat de mistică, al înscenării.

În fiecare parte a cercetării am exemplificat tipurile de spectacular ale actualității și am demonstrat că anumite structuri spectaculare au referenți nostalgici în perioade mai mult sau mai puțin depărtate în timp, care definesc anumite esențe ale umanului, aflat în mișcarea recunoașterii și în mecanismul comunicării.

Am parcurs câteva tipuri de ipostazieri ale mecanismelor recunoașterii și a comunicării în povești exemplare, care țin de explorarea nivelului unei axe cognitive, pe care am numit-o orizontală, exprimată prin sinopsis și evenimentțial și am analizat mai în profunzime axa verticală a poveștii, care ține de raportarea umanului la sacru. Raportarea la sacru deschide căile unei explorări a sugestibilității, prin imersiunea celui sedus, în universul mental și imaginar al seducătorului, iar abstragerea acestuia, în spațiul mental al seducătorului ține de controlul unor energii și a unor tensiuni exersate.

Analiza axei temporale a poveștii ține cont de timpul consacrat și timpul profan și analiza pragurilor convenționale din timpul seducției. Actului seducției ține cont de dialectica dintre realitate și ficțiune și am analizat, propriu zis, ceea ce am numit plasticizarea granițelor dintre cele două, în perioada actuală, cea a Post Adevărului.

Plasticizarea acestor granițe se datorează ușurinței cu care se transmite, azi, în mediul virtual al internetului și prin intermediul cinematografului documentare, imediatul. Imediatul a fost definit drept „i-mediat”, adică o asimilare a evenimentului fără posibilitatea de decantare sau mediere a trăirilor sau sentimentelor pe care le implică vizionarea sa. În plus, i-mediatul este inflaționist, pentru că, în lumea globalizată de astăzi, nu mai există distanțe reale și implicit posibilitatea de distanțare.

Am observat de asemenea că cele mai penetrante și creatoare de reacție sunt evenimentele violente sau tragice. Această descoperire a dus la o analiză a violenței și a proliferării acesteia, precum și concluzia că vizionarea în exces a violenței duce la un

construct societal violent, în care manifestările de grup se încadrează în răspunsuri de tipul sindroamelor post traumatice.

Re-întoarcerea la un parcurs de epurare a sinelui de conținuturile violente se face prin recursul la mistică și la o re-valorizare a căutării numinosului. Contextele analizate după evidentul declin al credințelor religioase mari au adus la lumină noi tipuri de manifestări ale individului, care nu poate fi separat de religios și de nevoia de sacru. Pe de altă parte, retragerea omului zilelor noastre în spatele ecranului computerului personal, comunicarea facilă și la distanță, din confortul „in-actant” al casei, a dus la posibilitatea de camuflare a identității reale și implicit la un „schizoid-ism”, care a schimbat paradigma adevărului și a dus la o lipsă de reacție naturală în timpul interacțiunilor directe, ne-mediate de interfață.

În cadrul tipului de comunicare la distanță, cu interfață, se creează totodată false elite, validate dincolo de vechile valori etice. În această conjunctură au avut loc mutații la nivel etic, fiind validat, atât falsul, cât și discursul charismatic, care nu mai are filtrele morale avute anterior.

În acest caz am făcut o analiză a tipologiei ticălosului precum și a anomiei sociale pe care acesta o propagă, prin discursul justificativ al răului. Am făcut o analiză a umanului aflat la confluența dintre bine și rău, în cadrul formal al răului, ca tenebră a sinelui, pornind de la o privire istoriografică asupra pandemoniului.

Am analizat marile contrarii: bine-rău; adevăr-minciună; frumos, sublim-urât; maculat-imaculat; violență-blândețe; viață-moarte; durere-plăcere dar și mari sentimente sau manifestări contrare: iubire-ură; deferență-indiferență; calm-furie; frică-curaj; plăcere-durere etc. Toate contextele contrariilor au fost analizate în raport cu gradele de complementaritate și cu conceptul complementarității. Două dintre cele mai importante contrarii analizate au fost plăcerea și durerea. Am concluzionat că plăcerea este subordonată dorinței, iar atunci plăcerea este satisfacerea acesteia.

Am concluzionat că distincțiile de valoare etică nu au ce căuta în privința plăcerii. Omul poate avea o dorință nesățioasă de putere, care să îl ducă la a deveni tiran. Iar dorința aceasta poate fi satisfăcută doar prin dobândirea puterii și prin dominarea sau supunerea altora. Imediat ce vânătoarea plăcerii de a domina este satisfăcută, se instaurează ura. Conflictul sau confruntarea se produce de cele mai multe ori când cineva accede la obiectul dorințelor altcuiva. Confruntarea și conflictul se

produc între două sine-uri aflate în situație din cauza aceluiași obiect al dorinței. Cele două sine-uri își vor manifesta, în procesul recunoașterii, legitimitatea sau adecvarea, sau meritul în proporție mai mare asupra dobândirii obiectului dorit. Așadar contrariile de tipul discordiei și concordiei țin de dorință și de nevoia sau satisfacerea plăcerii sau de manifestarea sau apariția durerii. Durerea am pus-o în directă relație cu moartea, cu vârstele și cu degradarea umană, dar și cu frica. Durerea este în directă legătură cu distrugerea și cu fragilitatea umană în orice moment al existenței. Durerea fizică antrenează de la sine durerea psihică și „obnubilarea” spiritului. Durerea fizică certifică adevărul inefabil al fragilității și al perisabilității umane: fragilitatea nou născutului care pare casant; tulburarea adolescentină căreia îi lipsește frecvent instinctul de autoconservare; maturitatea care dezvăluie complexitatea perisabilității ființei, prin discernerea și decantarea a unor experiențe dureroase; îmbătrânirea care certifică degradarea și macularea atât fizică, cât și psihică, prin apropierea firească a momentului morții inevitabile. Toate se află sub spectrul și sub imperiul durerii. Șocul pe care îl produce conștientizarea perisabilității și a fragilității, conștientizarea inevitabilului morții nu numai că este bulversantă, ci instaurează în ființă durerea. Ca stare compensatorie în fața durerii este o puternică dorință de prezervare provenită din precauția generată de instinctul de autoconservare.

Am definit emoția ca pe un început brut, o înfiorare incipientă, pentru ca multiplicarea și intensificarea ei, într-un sens congruent, coagulant, să ducă la constructului formal, decantat, cel al sentimentului.

Așadar, în cadrul spectacularului, am concluzionat că omul actual este mai susceptibil să adere la mecanismele de identificare și recunoașterea, precum și la cele ce țin de mecanismul seducției, prin intermediul răului, a violenței și a apetitului implicit pentru tragic.

Perioadele anterioare acestei actualității au avut cu preponderență miza pe șoc, pentru a mișca sensibilități abrutizate și a scoate spectatorul din „heblul” resemnat al intangibilității și pe o punere în abis și repetitivitate a unor tensiuni, fără o descărcare concluzivă sau cathartică. Am văzut cum acesta este un atribut al mutațiilor, care au avut loc în spunerea poveștii prin afișarea unui adevăr frust aruncat în fața spectatorului, fără mecanismele reglatoare a unui deznodământ care să recupereze ceva din numinosul ființei.

Totodată am ajuns la concluzia că actualitatea a lăsat amprente asupra vizionarismului, care face tot mai des recurs la imaginarul apocaliptic distinct, un alt tip de apocalips decât cel anterior, cel milenarist, care ținea de moralitate. Avem de a face cu apocalipsul, care ține de manifestările încălzirii globale, discernut de manifestări reale vizibile, și palpabile, o sferă factuală, care iese din sfera sacrului coercitiv.

În cadrul analizei istoriografice a spectacularului am reușit să vedem cum spațiul mental al creatorilor de teatru au avut întotdeauna în vedere o manifestare a sacrului, iar ritualicul, care stă la baza manifestărilor spectaculare, a făcut parte întotdeauna din instrumentarul de lucru al actorului sau al regizorului, fie prin experimentare directă, fie prin explorare teoretică.

Am analizat călătoriile șamanice, din diferite zone ale manifestării lor, precum și studiul livresc a unor mituri, care au stat la baza unor imagini a călătoriilor inițiatice.

Ceea ce se regăsește în călătoriile dincolo, ca elemente de legătură cu omul ieșit din trupul său este domeniul morților. Sufletele de aici caută o întâlnire cu suflete de dincolo pe care le definesc prin calități recognoscibile ale defunctului. În unele credințe religioase, viața de dincolo, de după moarte este, de multe ori, mai antrenantă decât cea petrecută pe pământ. Locul depozitării trupului defunct are o arhitectonică utilitară, iar ritualurile de înmormântare deschid perspectivele vieții „actante” de după.

În cadrul transpunerii mimetice a manifestărilor ritualice am văzut cum idolul și reprezentarea acestuia a avut punere în imagine a esențelor transgresare a sacrului către om.

Personajul negativ aflat sub umbrela titulaturii de ticălos, respectiv: răzvrătitul, rebelul, revoltatul; vrăjitorul, artistul; blasfematorul; hoțul; criminalul; viciosul; libidinosul; mincinosul; lacomul; zgârcitul, meschinul. Toate aceste tipologii ale ticălosului au fost analizate prin prisma contrariilor lor. Un exemplu: răzvrătitul și supusul. Supusul nu este întotdeauna ideal. Hybrisul acestuia nu depășește nicio graniță a decenței în relația cu autoritatea, iar imaginea lui va sublinia întotdeauna relația armonioasă cu aceasta. Chiar dacă nu se poate așeza sub umbrela titulaturii de ticălos, supusul poate avea unul dintre caracterele care va umbri neutralitatea sa în economia binelui și a răului. El este calin îndeosebi față de cel căruia i se subordonează și de cele mai multe ori, spectator al răzvrătitului, va cădea în lingușeală pentru a-și demonstra cu elocință delimitarea de el. Totul pentru a rămâne în protectorat. Felul în care își va

manifesta „supușenia” îl poate pune în ipostaza unui ipocrit. În general, însă, caracterul celui supus va avea componente lăudabile cum ar fi modestia și simplitatea, etc. Simplitatea poate căpăta conotații nuanțat negative și poate fi pretext de discurs în contradictoriu cu răzvrătitul, care va spune că este complet opusă sofisticării. Nimic extra-ordinar nu se va petrece în etosul acestui tip, astfel încât este un exponent al ordinarului. În această ordine de idei el se va încadra în mediocru și va putea fi oricând amendat în conflictul formal cu răzvrătitul.

În cadrul analizei ticălosului am făcut recurs la analiza unor personaje emblematice din literatura dramatică și nu numai pentru că am pornit de la premisa că spațiul mental actual este creat mai puțin de literatura romanescă și mai mult de literatura dramatică focusată pe vizual și fotografie; de cinematografie; de mass media cu miza pe senzational; de publicitate și de sfera realității virtuale; care, toate, au concurat la o anomie a dorinței și la o încărcare până la refuz a imaginarului violent.

Am comparat ticălosul a cărui exemplaritate îl văduvește definitiv și definitiviu de atributul liberului arbitru. El este destinal criminal sau incestuos, destinal va intra în funcțiunea ispășitoare și va comite o violență, cu rolul funcțional exclusiv de justificare a mecanismul proliferării acesteia. Indiferent de precauțiile din afară el nu are șansa de a păși spre un alt deznodământ decât cel al crimei sau a morții sacrificiale. Odată cu moartea ticălosului „fără voie” lumea este purificată, violența stopată, iar concordia sau pacea se va re-instaura până la apariția unui alt promotor al violenței.

În funcție de sfera în care se învârt am analizat personaje ca Oedip, Macbeth, Hamlet, Iago sau Harpagon puși în relație cu personaje biblice precum Cain sau Balaam, dar și personaje iconice din cinematografie deveniți eroi ai unei noi mitologii. Personaje istorice devenite „produse” precum Che Guevara, etc.

Analizarea discursurilor justificative ale unei etici negative, discursuri care au cucerit inimi și au sedus națiuni s-a făcut prin exemple precum Hitler. Ne-am folosit de exemplele unor situații conflictuale sau a unor conflicte mari care au generat discursuri majore, care au dus atât la manipularea maselor, cât și la polarizări insurmontabile, în societăți profund divizate.

Unele discursuri analizate au fost din literatură sau film sau a unor lucrări majore de jurnalism de război etc. Am luat în considerare discursuri care au schimbat

mentalități. Zona justificativă fiind atribuită unor sentimente puternice, îndeosebi iubirea sau ura.

Au fost analizate conștiințe înalte, care pentru a-și urma vocația sau talentul au ca justificare cruzimea sau crima.

Evenimente majore menționate au fost de tipul atacurilor din 11 Septembrie din New York și consecințele sale: războiului din Afganistan sau Invazia Irak-ului, moartea lui George Floyd etc.

Toate aceste decupaje au dus la concluzia că în cadrul unui astfel de etos, actorul suferă o mutație în umanitatea propriei persoane, o mutație care se bazează pe paroxism, pe șoc, pe tensiunea continuă, care, în final, este creatoarea adrenalinei stimulative, care îi revitalizează puterea, care îi conferă pretextul grandorii și care îl privează de componenta compasiv-umană. Dacă zilnic trăim discrepanța inundării caselor noastre cu „războiul în direct”, chiar și în timp de pace, pentru a asimila un personaj negativ nu mai avem nevoie de a ne „curăța complet” de eul nostru mundan pentru a asimila o altă identitate ticăloasă, ci doar să îi devenim spectatori fideli. La toate nivelurile anomia socială își lasă amprentele asupra eului nostru mundan. Nu mai este nevoie de alte stimulente și trimiteri sugestibile. Avem de a face cu o înțelegere a răului „tridimensională”, ba ne este atinsă și cea de a patra dimensiune, cea a spațiului mental, imaginar, oniric. Răul, conflictul și violența, care există în conștiințe chiar și în timpul acalmiilor sau a păcii duce la un sentiment persistent de culpabilitate. Imaginarul, visul cu un întreg univers tensional pe care îl implică, este pus în manifestările mimetice. În consecință etosul răului este în egală măsură abnorm și grotesc, în anumite momente el este aruncat într-un comic al deriziunii și în anumite circumstanțe devine plăcut sub influența adrenalinei (beției), dar aproape invariabil el este învelit într-un discurs justificativ.

Am analizat originea termenului de charismă sau charismatic care este în cuvântul *harismă*. Harul este un „haló” cuprinzător al influenței divinității asupra omului. Har-ismele sunt calități excepționale care sunt date omului necondiționat. Darul înțelepciunii, al dragostei și a milei, dar și calități excepționale de tipul prorociei, darul de a vindeca etc. Ce este interesant la aceste har-isme este că ele dau omului autoritate și asupra celorlalți oameni și în mod deosebit le dau o putere de a exercita autoritatea asupra lor. Charisma atrage pentru că cel ce o deține este un fermecător.

Charismaticul se află în situația rară în care auditoriului îi amortește orice spirit critic, el este căzut în fascinație și nu are puterea de a se dezlipi de spusele sau gesturile lui.

Actorul își exercită, fie „harisma”, fie charisma în funcție de metoda și procesul de aneantizare prin care își depășește sinele mundan. El trebuie să atingă un numinos propriu, care să îl lase golit de propriile pulsuni, emoții sau sentimente. El poate să facă asta prin recursul la harta propriului suflet, la „geografia” propriei ființe și la tipul de meditație care îl va duce la desăvârșirea aneantizării. Odată ce s-a produs „uitarea” propriei conștiințe de sine se creează spațiul pentru locuirea trupului său cu noua conștiință de sine cea a rolului asumat.

Am conchis că harta fiecărui suflet este determinată de particularității și distincții precum particularitățile unei amprente digitale. Că, de fapt, recursul la memoria unui eveniment asemănător ține de imitația propriului sine sau a sinelui unei persoane care rezidă în memorie, printr-un gest asemănător personajului ce trebuie asimilat. Ori un mimesis direct poate duce la falsitate. Așadar, trebuie ca personajul asimilat pentru a deveni rol, să fie cât mai minuțios distinct, cu amprenta sufletului său. Zonele adezive ale sinelui actorului față de sinele personajului se vor întrepătrunde frecvent, pentru ca rezultatul să fie natural și descărcat de orice falsitate.

Există în cadrul acestui schimb biunivoc o componentă sacrificială. Un sine se sacrifică, își îngroapă pornirile definatorii, pentru a lăsa loc manifestării unei alte conștiințe de sine. Unele dintre caracteristicile comune pe care le-am numit „adezive” trec printr-un proces de „scoatere la lumină”, dar spotul de lumină trebuie să facă parte din spectrul „rogvaiv” exclusiv al personajului. Așadar, elementul „celular” comun trece și el printr-o transformare. Alte zone adezive sunt descoperite și realizate prin ocultarea propriilor caracteristici uneori până la des-ființarea lor, dar ocultarea nu poate fi completă întotdeauna.

În cadrul procesului meditativ propus am propus niște exerciții: de sus în jos, prin respirație se va micșora ritmul inimii. Imediat după asta este „puntea” cea mai greu de trecut a imensei energii, care trebuie curățată, cea viscerosexuală. Credem că mintea trebuie să producă un soi de sensuri ale celibatului profund. Al unei inhibări, am spune, monahale sau îngerești, a propriei sexualități.

Pentru a pune în practică acest tip de „locuire”, în metoda noastră de lucru, am imaginat trupul uman așezat pe verticală asemeni *omului vitruvian* al lui Leonardo da

Vinci. Trupul este, așadar, ca și compoziție arhitecturală tri-dimensională, aflat în dinamica mișcării. În cadrul mișcării și odată cu ea, se va umple eteric, cu energie, spațiul dintre static și mișcare. Tensiunea cu care se execută mișcarea va delimita, imaginativ, un semn sau o semnificație. Fiecare dintre părțile corpului va avea parte de un rol sau o semnificație și va genera energie sau tensiune de un tip sau altul.

Putem să conotăm spațiul capului, amplasat prin poziția verticală, către cer, drept spațiu al transcendenței, iar exercițiul de a folosi atributul său funcțional, respectiv aceea a patra dimensiune a „spațiului mental”, dimensiunea care îmbină luciditatea dată de rațiune (Apolinicul), cu visarea, iar dinamica ca pe un exercițiu de întregire a sinelui și a ființei.

În această paradigmă putem plasa scopul său în tendința către numinosul propriu, cu scop epurativ, purificator. Imaginația sau „spațiul mental” se află într-un demers transcendent și se „hrănește” din substanța cerului, a văzduhului, a neantului și a zborului ca obiectivare.

Am numit procesul lucid al împletiturii dintre visare (imaginar) și raționalizare drept conștiința sinelui, aflată dincolo de conștientizare a zonei psihice sau cognitiv-comportamentale, adică în zona de luciditate derivată din reflexia asupra a ceea ce suntem, cu cine suntem, unde ne aflăm în momentul reflexiv etc. Conștientizarea fiind doar igniția, iar conștiința de sine fiind punctul final al conturării unei personalități. Întreg procesul de ajungere la conștiința de sine duce, ulterior, la întrebarea „de ce sunt?”; întrebare a cărei răspuns ține de ideea creației fie divine, fie întâmplătoare. Așadar de sus, din conștiința de sine dobândită prin meditație asupra originilor și sensurilor coborâm, în ființă spre mijlocul trupului.

Partea din mijloc o putem conota drept *tărie*, dată de inimă ca organ al impulsului, al pulsației, al sentimentelor, dar și de susținător al vieții și al respirației. Respirația cu întregul său sens reglator al energiilor mentale. Hiper-ventilația creierului atunci când se sacadează și se forțează ritmul respirator, poate duce la transformări la nivelul creierului. Decelerarea ritmurilor cu efectele hipoxiei la nivel cranian etc. Tot acest potențial de exersare a ritmului respirației duce la modificarea energiilor pe care le generează trupul. Întregul sistem circulator și respirator, având ca sens reglator bătăile inimii. Prin respirație se obține, în fond, o ritmicitate de un anumit tip. Accelerarea sau decelerarea ritmului inimii trebuie să se facă atât printr-un proces fizic,

cât și printr-un proces mental, care ulterior va avea substanță într-un proces ce ține de spirit și energie.

Exersarea dobândirii unei astfel de energii devine uneori palpabilă, iar pentru exemplificare am făcut analiza contextelor din scenă a unor roluri jucate. Am analizat atât punerea în joc a energiei și tensiunii rolului, cu personajul complex înfățișat, cât și reactivitatea publicului la ritmurile comune generate de energia de schimb dintre un personaj din scenă și un altul.

Concluziile cercetării noastre au cuprins atât o analiză a spectacularului actual prin teatrul imersiv, folosirea realității virtuale în concepte spectaculare cât și scenele urbane mari din structurile festivaliere. O frescă a societății actuale cu accente pe fotografiile secolului XX și XXI care au devenit paradigmatică pentru inechitate, anomie socială și violență.

Hetero și auto-agresivitatea inerente societății actuale au dus la o re poziționare a refacerii numinosului. Am conchis prin comparația cu credința iudaică a imaculatului: În credințele iudaice un suflet este „îmbrăcat”, la naștere, de o haină imaculată. În timp, molima ce se insinuează din răul lumii va face găuri în haina omului pe care acesta în demersul lui de re-legare de divinitate va trebui să le re-umple prin ispășire. Astfel, sufletul echivalent din Ceruri va re-îmbrăca haina imaculată. Prin totalul control al conduitei el va fi din nou imaculat trecând prin cicluri succesive de viață, ani, în care prin sărbători-soroace are șansa la ispășire prin ritual.

Domeniul cu care lucrează actorul sunt acele „găuri” sau distorsiuni ale formei eterogene cu care va opera pentru a asimila personaje, care la rândul lor vor deschide ochi și inimi și vor redesena compensatoriu hărți ale altor suflete, în vederea reglajelor la nivel societal, date de conștiințe de sine ce se înfățișează în joc. Conștiințele de sine se află într-o combinație dintre voință și atenție asupra întregului ansamblu al vieții. Chiar dacă acestea au de-a face cu adâncimea sau obscuritatea, compensatoriu, revenirea și restaurarea este un proces ce implică o nouă elevare, o elevare pe noile principii formate după ce obscurul a fost traversat. Fiecare nuanță, de tip amprentă, a răului discernut va avea altă formă în funcție de subiect și de conștiința sa de sine.

Bibliografie

Antonin Artaud, Teatrul cruzimii, Editura Aula, Braşov, traducere N. Steinhardt, 2000

Banu George, Pagini alese, volumul 2, studii, Editura Nemira, Bucureşti, 2018

Bataille Georges, Istoria Sexualităţii, Editura Trei, traducerea şi prefaţa Bogdan Ghiu, Bucureşti, 2005

Baudrillard Jean, Cuvinte de acces, Editura Art, traducere şi prefaţă de Bogdan Ghiu, Bucureşti, 2008

Biblia după textul ebraic, Geneza, ediţie îngrijită de Francisca Băltăceanu, Monica Broşteanu

Caillois Roger, Omul şi sacralul, ediţia a doua revizuită, Editura Nemira, traducere Dan Petrescu, Bucureşti, 2006

Camus Albert, Faţa şi reversul, Nunta, Mitul lui Sisif, Omul revoltat, Vara, Editura Rao, Bucureşti, 1994

Chekhov Michael, Gânduri pentru actor despre tehnica actoriei, traducere din engleză Oana Bogzaru şi Crista Bilciu, Editura Nemira, Colecţia de cărţi a FITS, Bucureşti, 2017

Culianu Ioan Petru, Călătorii în lumea de dincolo, Editura Nemira, Bucureşti, 1994

Culianu Ioan Petru, Gnozele dualiste ale occidentului, traducere de Tereza Culianu-Petrescu, Bucureşti, Editura Polirom, 2002

Dafinoiu Ion şi Jenő László Vargha, Hipnoza Clinică – Tehnici de inducţie, Strategii terapeutice, Editura Polirom, Bucureşti, 2003

Delacroix Henry, Psihologia artei, Eseu asupra activităţii artistice, Editura Meridiane, traducerea Victor Ivanovici şi Virgil Mazilescu, Bucureşti, 1983

Eliade Mircea, Sacrul și profanul, Ediția III, traducere din franceză de Brîndușa Prelipceanu, Editura Humanitas, București, 2013

Eliade Mircea, Imagini și simboluri, Eseu despre simbolismul mistico-religios, traducere de Alexandra Beldescu, Editura Humanitas, București, 1994

Eliade Mircea, Mefistofel și androginul, traducere de Alexandra Cuniță, Editura Humanitas, București, 1996

Eliade Mircea, Nașteri mistice, traducere de Mihaele Grigore Paraschivescu, Editura Humanitas, 1995

Enăchescu Constantin, Fenomenologia trupului, Locul și semnificația Trupului carnal în psihologia persoanei, Editura Paideia, București, 2005

Faure Élie, Istoria Artei, Spiritul formelor 2, Editura Meridiane, București, 1990

Girard René, Violența și sacrul, Traducere de Mona Antohi, Editura Nemira, București, 1995

Girard René, Prăbușirea satanei, traducere din limba franceză de Ion Doru Brana, Editura Nemira, 2006

Goleman Daniel, Inteligența Emoțională, traducere din engleză de Irina-Margareta Nistor, Editura Curtea Veche, București, 2018

Hegel G.W.F., Fenomenologia spiritului, traducere de Virgil Bogdan, Editura Academiei, București, 1965

Hermann Istvan, Kitsch-ul, fenomen al pseudo-artei, Editura politică, București, 1973

Huizinga Johan, Homo Ludens. Încercarea de determinare a elementului ludic al culturii, Editura Humanitas, București, 2003

Ionesco Eugéne, Note și Contranote, traducere din fr. Ion Pop, Editura Humanitas, București, 2011

Ionesco Eugéne, A rupe tăcerea, Convorbiri cu André Coutin, traducere din franceză de Emanoil Marcu, Editura Humanitas, București, 2008

Iosifescu Silvian, Artă și Arte, Editura pentru Literatură, 1965

Jung Karl Gustav, În lumea arhetipurilor, traducere din limba germană, prefață, comentarii și note de Vasile Dem. Zamfirescu, Editura Jurnalul Literar, București, 1994

Kant Immanuel, Despre frumos și bine, Vol. I și II, Editura Minerva, București, 1981

Liiceanu Gabriel, Tragicul. O fenomenologie a limitei și depășirii, București, Humanitas, 1993

Lehmann Hans-Thies, Teatrul Postdramatic, traducere Victor Scoradeț, Editura Unitext, București, 2009

Levi-Strauss Claude, Antropologia și problemele lumii moderne, traducere de Giuliano Sfish, Editura Polirom, București, 2011

Lewis C.S., Despre minuni, cele patru iubiri, problema durerii, traducerea Sorin Mărculescu, Editura Humanitas, București, 1997

Llosa Mario Vargas, Civilizația spectacolului, traducerea din spaniolă de Marin Mărculescu-Hondrari, Editura Humanitas, București, 2016

Marion, Jean-Luc, Idolul și distanța, traducere de Daniela Pălășan și Tinca Prunea, Editura Humanitas, București, 2007

McHale Brian, Ficțiunea postmodernistă, Editura Polirom, București, 2009

Minois Georges, Istoria infernurilor, traducere din franceză de Alexandra Cuniță, Editura Humanitas, București, 1998

Miturile lui Platon, Antologie și studiu introductiv de Bădiliță Cristian, Editura Humanitas, București, 1996

Moscati Sebastiano, Vechile civilizații semite, Editura Meridiane, București, 1975

Neamțu Mihail, Vârstele iubirii, Editura Doxologia, Arad, 2016

Parret Herman, Sublimul cotidianului, Traducere de Magda Jeanredaut, Editura Meridiane, București, 1996

Rosenkranz Karl, O estetică a urâtului , între frumos și comic, traducere studiu introductiv și note de Victor Ernest Mașek, Editura Meridiane, Biblioteca de artă - artă și gândire, București, 1984

Saiu Octavian, Clipa ca imagine, Teatru și Fotografie, Editura Nemira, Colecția de cărți a FITS, București, 2017

Schechner Richard, Performance- Introducere și teorie, Antologie și prefață de Saviana Stănescu și Ioana Ieronim, Editura Unitext București, 2009

Shakespeare William, Teatru, Editura pentru Literatură Universală București, 1964

Schuhl Pierre-Maxime, Eseu asupra formării gândirii grecești, traducere de Liliana Zaszchewici, Editura Teora, București, 2000

Stanislavski Konstantin Sergheevici, Munca actorului cu sine însuși, Vol I și II, traducere din rusă de Raluca Rădulescu, Editura Nemira, 2018

Tatarkiewicz Wladyslaw, Istoria Esteticii, Vol. I, II, III și IV, traducere de Sorin Mărculescu, Editura Meridiane, București, 1978

Vartic Ion, Ibsen și „teatrul invizibil: Preludii la o teorie a dramei, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995

Wilkie Fiona, Mapping the Terrain: A Survey of Site-Specific Performance in Britain, în New Theatre Quarterly, Vol. 18, Nr. 2, Cambridge University Press, 2002

Yoshi Oida și Lorna Marshall, Actorul Invizibil, Editura ArtSpect, Brașov, iunie, 2009

<https://dexonline.ro/definitie/harism%C4%83>

<https://www.britannica.com/art/theater-building/The-evolution-of-modern-theatrical-production#toc39425>

mruncancburiceacincidivane.pdf

<http://atelier.liternet.ro/articol/12077/Saviana-Stanescu/locastele-l.html>

https://ro.wikipedia.org/wiki/Suferin%C8%9Bele_t%C3%A2n%C4%83rului_Werther

https://en.wikipedia.org/wiki/Trash_culture

<http://www.interferences-huntheater.ro/2020/ro/piese/escapist.fbx/>

https://stiridetimisoara.ro/orasul-paralel-despre-iosefin-la-pas-asa-cum-nu-credeati-ca-exista_31653.html

<https://dilemaveche.ro/sectiune/la-zi-in-cultura/articol/sleep-no-more-la-new-york-sau-despre-teatrul-imersiv>

<https://www.louiseannwilson.com/work/fissure>

<https://ro.wikipedia.org/wiki/Anarhism>

<http://dreamthinkspeak.com/productions>

Toate link-urile au fost revizitate în luna septembrie 2021 pentru validare.